

Павлишин Г. Я.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ЕТНОКУЛЬТУРНА КОЛОРИСТИКА У СІМЕЙНІЙ САЗИ В НОВЕЛАХ МАРІЇ МАТІОС “МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ”

Стаття присвячена аналізу етнокультурної колористики у сімейній сазі в новелах Марії Матіос “Майже ніколи не навпаки”. Досліджується специфіка та функція використання письменницею історичного, ментально-етнографічного й емоційного (інтимного) начал. Розглядається неповторний художній світ твору, аналізується перевага підсвідомого над свідомим, “законів серця” над “законами розуму”.

Ключові слова: *етнокультурна колористика, історія, ментально-етнографічне начало, емоційне начало, звичай, традиція.*

This article covers the ethnocultural values in Matios Mariya’s novelette family saga “Almost never the wrong way”. The specificity and function of the authoress use of the historical, mental-ethnographic and emotional (intimate) peculiarities are studied. The predominance of subconscious over conscious, “the laws of the heart” over “the laws of the mind” is analysed.

Key words: *ethnocultural values, history, mental-ethnographic peculiarity, emotional peculiarity, custom, tradition.*

Етнокультурна колористика у всіх її значеннях, а це: діалектна мова, буковинський життєпис, тисячолітні українські повір’я і обряди, віковічні звичаї і традиції, релігія та вірування гуцулів-пращурів, – надають творам Марії Матіос надзвичайної правдоподібності та читабельності в Україні та за її межами. А місце народження, очевидно, і визначило основну тематику творчості письменниці. За її словами, “... є докази того, що передвоєнні та повоєнні події в Західній Україні, які я розробляю в кількох своїх, найголовніших, книжках, є цікавими для всієї України. Вони просто ще не артикульовані для суспільства художнім словом і правдивою правдою” [7].

Тому не дивно, що сімейна сага в новелах “Майже ніколи не навпаки”, охоплюючи всі вище згадані атрибути, які є зосереджені в історичному просторі, вважається третім романом так званого “триптиху” з попередніми – “Солодкою Дарусею” і “Нацією”. Погоджуємося зі словами Я. Голобородька, що від “Солодкої Дарусі” “сімейній сазі” передалися тричастинність композиції разом з живописністю й живописанням буковинських звичаїв, традицій, поданих на тлі трагедійного звучання конфліктів. Від “Нації. Одрокнення” новий триптих перебрав джерела й вигоди буковинської колористичності [1; с. 72].

Найновіший роман своєрідного триптиху Марії Матіос “Майже ніколи не навпаки” став об’єктом різносторонніх вивчень Я. Голобородька

[1], О. Денисюк [7], Т. Трофименко [9], Т. Дігай [8] та інших, проте лише окремі аспекти їхніх спостережень проливають світло на роль етнокультурного феномену в сімейній сазі.

Метою нашого дослідження є змалювати етнокультурну колористику, наголосивши на взаємопереплетенні історичного, ментально-етнографічного та емоційного (інтимного) начал у сімейній сазі в новелі Марії Матіос “Майже ніколи не навпаки” та довести тезу письменниці, що важить не час, коли відбуваються події, а людина в подіях часу.

Перегортаючи сторінки романного триптиху, помічаємо, що у порівнянні з “Солодкою Дарусею” і “Нацією” авторка у літературну канву сімейної саги вплітає мінімум історії, а основну увагу звертає на стосунки між людьми. Або, за словами самої авторки, її книга про те, “що може людське серце, вражене любов’ю і ненавистю, радістю і заздрістю” [8].

Історичне начало роману розкривається через драматичні перипетії декількох родин, що жили у гуцульському селі Тисова Рівня в часи Першої світової війни за Австро-Угорської монархії. Проте воєнні відносини описуються Марією Матіос тільки на декількох сторінках тексту аж у третій новелі “Гойданка життя”: “Мирні політичні стосунки між австрійською короною й Сербією доходять краю. Цісарський уряд змушений був виставити Сербії ультиматум. На нашому з Росією кордоні також спостерігається напруження. З боку Росії можливі недружні, в тому числі, воєнні дії” [5, с. 142]. Таке достовірне відтворення історичних подій на гуцульському ареалі свідчить, що ця тема є рідною письменниці, адже у “Майже ніколи не навпаки” вона не є сенсацією, бо історичні події цього куточка України висвітлювалися авторкою і в “Солодкій Дарусі” та “Нації”, що ще раз підтверджує факт про досконале дослідження Марією Матіос лихолітньої дійсності в своєму регіоні. До згаданої тематики зверталися В. Стефаник, М. Черемшина, О. Кобилянська, але стилістичне зображення письменницею історичного полотна, де розгортаються події, відрізняється від описів, зроблених класиками української літератури, перш за все розкутішим змалюванням того, хто любить і кого люблять у часи воєнних нещастя і страждань; дослідженням “законів серця”, над якими не владна навіть тисячолітня історія; вживанням діалектизмів лише для того, щоб відтворити історичний і мовний контекст. Проте історичне начало – це лише тло, на якому розгортається “широкомасштабний” сюжет і аналіз вічних проблем: добра – зла, любові – ненависті, радості – заздрості, гріха – його спокути.

Новела перша “Чотири – як рідні брати” змушує читача зробити роздуми над згаданими людськими дилемами, бо саме у цій частині твору сфокусована дія навколо сім’ї Кирила та Василя Чев’юків, їхніх синів Павла, Андрія, Оксентія і Дмитрика, ворожнеча між якими, пов’язана з майном і землею, переходить межі дозволеного, а саме: підкуп нотаря, підробка заповіту, каліцтво найменшого Дмитрика. Важко збагнути, що

в душі Андрія могло бути стільки заздрості, зла та ненависті, адже поглимитися над рідним братом разом з друзями, приховати правду про зниклого безвісти батька, переробити заповіт на свою користь, вважатися фактично співучасником вбивства – хіба це не є якості людини-ката, яку не зупинить для досягнення мети ні любов, ні повага до найближчих у світі людей. І навіть батьківське серце не підказало, що в таємничій загибелі Дмитрика не обійшлося без “своїх” – без участі членів його родини [1, с. 72], та ще й навпаки – “... після смерті Дмитрика... його полонину в Кісному, – я записав на Андрія. Вони собі два любилися змалку, так що, гадаю, Дмитрик із того світа буде просити за тебе, Андрію” [5, с. 27]. Марія Матіос не дає навіть портретної характеристики Андрія, лише вчинки говорять про його аморальні якості. Зустрічаємо тільки в декількох епізодах і зображення Оксентія, який підтримував Андрія у підробці заповіту та прихованні правди про батька, що ненавмисне загинув від руки Олексі Говді. Що ж стосується найстаршого сина Павла і його дружини Докії – це взірцева сім’я, якій навіть рідна мати Василина заздрила: “Свекруха не дуже святкувала першу невістку... але те, що Павло й не дихав би без Докії – це свекруха знала точно. Не так знала, як чула серцем” [5, с. 10-11].

Культурно-етнографічне начало найяскравіше простежується у новелі другій “Будьте здорові, тату”. Прекрасне знання Марією Матіос усної народної словесності, споконвічних устроїв і звичаїв, високої духовної культури та багатого слововжитку гуцулів, побуту та реалій часів Першої світової війни надає її твору особливо милозвучного та фольклорного звучання. У другій новелі письменниця детально описує езуїтський секрет весільного ритуалу з келихом: “Якщо наречена була незаймана, молодий вибирав для подяки її батькові келишок... із цілим дном. Але якщо цнота була її порушена... тоді в дію вступав... іще один келишок, дерев’яне дно якого мало невидимий для ока отвір. Таку собі мініатюрну дірочку, через яку при потребі могла текти рідина” [5, с. 92]. І, звичайно ж, невдячний чоловік-садист Петруні віддає батькові Гаврилові Дячку, гонор, гордість і честь для якого були понад усе, дірваний “келишок”, чим провокує приниження батька та привселюдне зганьблення невинної Петруні. “А ці два поняття – гонор і честь – для патріархальної й надміру забобонної гірської людини важать не менше, ніж маетки й статки” [5, с. 90]. Етнокультурна ниточка також вплетена в літературне полотно новели “Будьте здорові, тату” народними піснями, що їх співають на весіллі Петруні:

Не плач, не плач, молоденька, –

Бо не маєш чого.

Бо ти знаєш, що то нема

Села дівочого [5, с. 97].

Використання Марією Матіос цих віршово-пісенних рядочків пов’язане також із визначенням письменницею жанру твору – сімейна сага в

новелах. Сімейна – тому що описує стосунки декількох родин, новела – бо складається з трьох невеликих частин-новел, а сага ((давньосканд. *saga* – сказання) оригінальний та перекладний епічний твір з віршованими вставками), створений безіменними авторами – знавцями давніх законів [4, с. 622]), – оскільки це історично-біографічна чи навіть міфологічна розповідь, а у широкому розумінні сказання.

Дивовижне мовне багатство трьох новел просякнуте доречним вживанням найрідніших письменниць гуцулізмів, що іноді є незрозумілими для читача, особливо російськомовного, тому розв'язати проблему словникового потоку допомагають виноски з трактуванням значень, але у порівнянні зі “Солодкою Дарусею”, художня мова роману помірніше насичена діалектною лексикою, “рівно стільки, щоб був присутнім фльор гірської екзотики”, – зазначає Т. Трофименко [9].

Емоційне, а точніше, інтимне начало найгрунтовніше змальовано у новелі третій “Гойданка життя”, проте особистісно психологічний подих відчутний і в першій, і другій частинах також. Я. Голобородько вважає, що цей текст є новочасним “дослідженням з народно-українського сексу”, або студіями сексу по-буковинському [1, с. 73]. Інтимне життя персонажів стає чинником драматичних переживань і заздрощів. Василина (свекруха Одокії) заздрить їй, бо вона кохає її сина, “ото й злоститься по-тайки на невістку мало не з першої днини, бо невістка має з Павлом те, що свекруха давно забула” [5, с. 16].

Новела третя “Гойданка життя” розкриває провідну тему роману, описуючи доісторії та післяісторії, пов'язані зі знуцання над Дмитриком Чев'юком. Чому Грицько Кейван так безпощадно тупцював по тілу Дмитрика? Це він в особі Дмитрика, якого кохала Петруня, вбачав черкеса, з яким йому зрадила дружина Теофіла і народила двійню: “Не Дмитрика. Черкеса умертвляв Кейван, гопасуючи підощвами по хлопцевих нирках. Умертвляв черкеса і двох його вилупків з Теофілиної утроби” [5, с. 162]. Це не був поодинокий випадок у нелегкий воєнний час, оскільки схожих із Теофілиною ситуацій було безліч: “І вона не винна, що Бог і Цісар забрав чоловіка на війну, а її лишив напризволяще [5, с. 158], а із чорного чужинця-гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком [5, с. 156]. Не було ні думки... ні страху... Його губи, теплі м'ясисті губи тягнули останні соки з її уст, ніби шукали там меду чи, може, навпаки: вливали меди в Теофілу...” [5, с. 157].

З якою метою письменниця уводить у сімейну сагу у новелах ці інтимні сцени? Відповідь можна знайти у своєрідній передмові до книги, укладеній із електронних листів до автора, в якій йдеться про те, що серце навіть по тисячолітній історії не змінило ні форми, ні змісту, ні вмісту... Чоловік любить жінку. Жінка любить чоловіка. Люди не люблять ані чоловіка, що любить

жінку, ні жінку, яка любить чоловіка. Тому коханцям влаштовують лови.

Отже, дослідивши етнокультурну колористику твору, представлену органічним поєднанням історичного, ментально-етнографічного та емоційного начал в сімейній сазі в новелах “Майже ніколи не навпаки”, ще раз переконуємося у достовірності тези письменниці, що важить не час, а людина в обставинах часу. Взаємопереплетення вище згаданих начал простежується в процесі читання кожної сторінки тексту, де внутрішнє завжди перемагає над зовнішнім, інтимне над розумовим, підсвідоме над свідомим, “закопи серця” над “законами розуму”, а етнокультурна колористика у всіх її проявах, за всіх часів і народів, була і залишається цікавою, рідною і близькою кожному індивіду, спонукаючи його відчувати кольорову гаму життя. Адже людина не тільки в горезвісні воєнні часи, але і будь-якої миті, може однієї хвилини захлинатися горем, іншої – страждати, а якоїсь – топитися у задоволенні, а тоді ненавидіти себе за все зроблене. Тому підсумуємо все вище сказане словами Марії Матіос: “У світі завжди одне й те ж: одні люди вбивають інших людей, а якісь інші люди в цей самий час – люблять іще інших. А ще інші – ненавидять тих, хто любить. І не можуть собі дати ради ні перші, ні другі. Ні з любов’ю. Ні з ненавистю. І майже ніколи не є навпаки” [5, с. 14].

Література:

1. Голобородько Я. Буковинська орнаментика Марії Матіос / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. – К., 2008. – №3. – С. 66-73.
2. Голобородько Я. Художні клейноди Марії Матіос / Я. Голобородько // Літературна Україна. – 2007. – 25 жовтня. – С. 6.
3. Гутковський В. Післямова // Матіос Марія. Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів: ЛА “ПІРАМІДА”, 2007. – С. 172.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с. (Nota Bene).
5. Матіос Марія. Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів: ЛА “ПІРАМІДА”, 2007. – 176 с.
6. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період. [Навчальний посіб.] / Р. Б. Харчук. – Київ: ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.
7. Денисюк О. Літературна правда Марії Матіос [Електронний ресурс] / О. Денисюк // Gloss. ua. – 2008. – 31 березня. – 16:29. – Режим доступу до джерела: <http://gloss.ua/story/6539>.
8. Дігай Т. Новий роман Марії Матіос “Майже ніколи не навпаки”. Життя крізь призму смерті [Електронний ресурс] / Т. Дігай // Літературна Україна. – 2007. – 27 грудня. – Режим доступу до джерела: <http://maysterni.com/publication.php?id=15028>.
9. Трофименко Т. Що може людське серце, або майже ніколи не навпаки [Електронний ресурс] / Т. Трофименко // MediaPost on-line. – 2008. – 20 лютого. – 12:52. – Режим доступу до джерела: <http://www.mediaport.ua/news/statiy/49620>.